

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ: ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΔΑΝΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Δ. Παντελοδήμος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εξετάζεται η επίδραση της ελληνικής στη διαμόρφωση της γαλλικής γλώσσας και επιχειρείται κατηγοριοποίηση των ελληνικών ριζών με παράλληλο προσδιορισμό της σημασίας τους και του τρόπου υιοθετήσεώς τους τόσο από την επιστημονική όσο και από την κοινή γλώσσα των Γάλλων.

Επισημαίνονται επίσης ελληνόγλωσσοι ξένοι όροι και χαρακτηριστικές περιπτώσεις αντιδανείων της νεοελληνικής γλώσσας που χρησιμοποιούνται ευρύτατα στην καθημερινή ομιλία και στον επίσημο γραπτό λόγο.

GREEK LANGUAGE: LOAN-WORDS TO FRENCH AND LOANS OF LOAN-WORDS BY MODERN GREEK

D. Pantelodimos

SUMMARY

The effect of Greek on the moulding of French language is examined and a categorisation of the greek stems is attempted, with a parallel definition of their meaning and of their way of being adopted by both the scientific and the common language of French people.

Foreign terms of greek origin are also pointed out, as well as characteristic cases of loans of loan-words by modern Greek language which are used very broadly in everyday speech and in formal written discourse.

1. Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η γαλλική ανήκει στις Λατινογενείς γλώσσες. Οι χαμηλού πολιτιστικού επιπέδου Γαλάτες υιοθέτησαν τον προφορικό λόγο των ρωμαϊκών στρατευμάτων κατοχής μετά την ολοκλήρωση της κατάκτησης της χώρας τους από τον Ιούλιο Καίσαρα το 52 π.Χ. Όπως ήταν φυσικό, η λαϊκή λατινική της εποχής και όχι η φιλολογική γλώσσα του Κικέρωνα και του Οράτιου, υπήρξε η αφετηρία για τη διαμόρφωση των βασικών γλωσσικών στοιχείων επικοινωνίας μεταξύ κατακτηθέντων και κατακτητών, δηλαδή των συγκεκριμένων ουσιαστικών και των ρημάτων.

Με την πάροδο όμως του χρόνου και την εξελικτική πορεία του νέου γλωσσικού

ιδιώματος, αποδείχθηκε ότι η λαϊκή λατινική - περιορισμένης άλλωστε λεξιλογικής και μορφολογικής εμβέλειας - δεν ήταν ικανή να τροφοδοτεί επ' άπειρον τη νέα λαλιά των Γαλατών. Γι' αυτό και παρατηρείται στροφή προς τη λόγια λατινική, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι αυξανόμενες γλωσσικές τους ανάγκες. Αργότερα, όταν και η γλώσσα του Σενέκα θα εξαντλήσει τις δανειστικές της δυνατότητες, οι πρόγονοι των Γάλλων θα στρέψουν το ενδιαφέρον τους προς την ελληνική όχι μόνον για να δημιουργήσουν ειδικό λεξιλόγιο τεχνικών και επιστημονικών όρων αλλά και να διαμορφώσουν αφηρημένα ουσιαστικά, επίθετα και σύνθετα ονόματα της καθημερινής ομιλίας.

Ανάγλυφη εικόνα της εξέλιξης αυτής μας παρέχει η λέξη ίππος που δήλωνε ένα σημαντικό μέσο μεταφοράς και γεωργικών εργασιών για τους ανθρώπους των πρώτων χριστιανικών αιώνων: Το ουσιαστικό *cheval* (άλογο) προέρχεται από τη λέξη *caballus* της λαϊκής λατινικής και όχι από τη λόγια λέξη *equus*, ενώ από το επίθετο *caballarius* παράγεται το γαλλικό *chevalier* και οι λέξεις *chevalerie*, *chevaresque* και *chevalet*. Αργότερα από το λόγιο *equestris* θα δημιουργηθεί το επίθετο *equestre* (έφιππος). Και εδώ ολοκληρώνεται ο κύκλος των δυνατοτήτων της λατινικής, λαϊκής και λόγιας. Στη συνέχεια από την ελληνική λέξη ίππος θα προέλθουν οι όροι της γαλλικής:

hiparchie, hipparque

hipparion

hippiatre 'Υ *hippiatrie, hippiatrique*

hipprique 'Υ *hippisme*

hippocampe

hippocastanace (βοτ.)

hippocratisme, hippocratique (*Hippocrate*)

hippodrome

hippogriffe

hippologie, hippologique

hippomobile

hipporphae (βοτ.)

hipporphagie, hipporphagique, hipporphage

hipporotame, hippopotamesque

hippotechnie

hippurique (χημ.)

Ανάλογο φαινόμενο παρατηρείται και στην περίπτωση ενός άλλου προσφιούς των Γάλλων τετραπόδου: Από τη λατινική λέξη *canis* προέρχονται οι όροι της γαλλικής *chien* - *chiendent* - *chien-loup* - *chiennerie*, ενώ από την ελληνική κύων (γεν. κυνός) οι λέξεις:

cynique, cyniquement, cynisme

cynocephale

cynodrome

cynoglosse (βοτ.)

cynophile

cyon

cynetique

cynipides (οικ. εντόμων)

Ανάλογη είναι και η περίπτωση του ρήματος κινώ και των παραγώγων του. Από το λατινικό *moveo- movi- motum- movere* έχουμε:

mouvement, mouvance, mouvant, mouvante

mouvementer

mouvoir

motard

motel

moteur, motrice

motif

motilite

motion, motiver

motivation

moto, motocross

motocultum, motoculture

motocycle 'Y motocyclette

motocycliste

motocyclisme

motoriser 'Y motorisation

mototracteur

Ενώ από τις ελληνικές λέξεις κινώ- κίνηση προέρχονται οι όροι της γαλλικής:

kinase (βιοχημεία)

kinescope

kinesique

kinesitherapie, kinesitherapeute, kinesitherapeutique

kinesthesie, kinesthesique

kinetoscope

*cine, cineaste, cine-club, cinema, cinegraphique, cinemascope
cinematheque, cinématique, cinematographe, cinematographie
cinematographier, cinematographique, cinematographiquement
cinemometre
cine-parc, cinophile, cinerama
cinetheodolite
cineutique
cinemitrailleuse
cinemographe
cineroman
cinetir*

Τέλος, από τη λατινική *anima* εκπορεύονται το ουσιαστικό *ame* = ψυχή και το ρήμα *animer* = εμψυχώνω, ζωντανεύω, ζωηρεύω, διευθύνω, με παράγωγα τις λέξεις: *animation*

animateur, animatrice

animisme, animiste

animosite

ενώ από την ελληνική ψυχή προέρχονται οι λέξεις:

psychanalyse, psychanalyser

psychanalyste, psychanalytique

psychasthenie, psychasthenique

psyche

psychiatre, psychiatrie, psychiatrique

psychique

psychisme

psychochirurgie

psychocritique

psychodramatique, psychodrame

psycho-linguistique

psychologie, psychologique, psychologiquement

psychologisme

psychologue

psychometrie

psychomoteur psychomotrice

psychopathe, psychopathie

psychopathologie
psychopedagogie
psychopharmacologie
psychophysiologie
psychose
psycho-sensori-moteur
psychosomatique
psychotechnicien- enne, psychotechnique
psychotherapie
psychotique
psychotonique
psychotrope

Πολλές από τις λέξεις αυτές "πέρασαν" στη γαλλική μέσω της λατινικής με τη λαϊκή ή τη λόγια παράδοση. Στην πρώτη περίπτωση οι ελληνικές λέξεις χρησιμοποιήθηκαν αυθόρμητα στην καθημερινή ομιλία των Ρωμαίων, ενώ στη δεύτερη υιοθετήθηκαν από τους φιλολογικούς μόνον κύκλους και στη συνέχεια καθιερώθηκαν στις Λατινογενείς - ρωμανικές γλώσσες κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Για παράδειγμα, η λέξη *πυξίδα* έδωσε στην κοινή λατινική την *buxta* και εκείνη με τη σειρά της στη γαλλική την *boite*, ενώ η λόγια παράδοση δημιούργησε τους όρους *philosophus* και *catholicus* από τις αντίστοιχες ελληνικές λέξεις, που διαμόρφωσαν τις γαλλικές *philosophe* και *catholique*.

Παράλληλα έχουμε νέες σύγχρονες χρήσεις ελληνικών όρων, όπως π.χ. το ουσιαστικό *misogyne* από τη λέξη *μισογύνης* ή και νεότερες συνθέσεις, προκειμένου να δοθεί ονομασία σε νέες έννοιες, όπως π.χ. οι όροι *cosmonaute* και *astronaute* κατά το ελληνικό *κοσμοναύτης* και *αστροναύτης*, *aerotherapie* και *ergonomie* κατά το *αεροθεραπεία* και *εργονομία*.

Τέλος τα παράγωγα αποτελούν εσωτερική διαδικασία της γαλλικής. Έτσι η *politique* παρήγαγε τις λέξεις *politicien*, *politicard*, *politiser*, *politisation*, *politiquement*, *apolitique*.

Με πρώτο συνθετικό το πολυ- έχουμε *polycopie*, *polydactylie*, *polyedre*, *polygamie*, *polygraphe*, *polyphonie*, *polysemique*, *polysyllabe*, *polytechnique*, *polyvalent*, ενώ με τα αντί, εκτός των πολυπληθών γνωστών όρων, δημιουργούνται και οι νεώτερες λέξεις *anti-hitlerien*, *antitabac*, *antinucleaire*, *antipyretique*, *anti-sous-marin* κλπ.

Τη δημιουργία νέων λέξεων ακόμη και σήμερα φανερώνει η χρήση της ρίζας -θήκη, αφού εκτός των καθιερωμένων

bibliotheque

pinacothèque

glyptothèque

discothèque

cinémathèque

telethèque

oothèque

και *cartothèque*

εμφανίστηκαν πρόσφατα και οι λέξεις

filmothèque (ταινιοθήκη)

photothèque

mediathèque

oenothèque (οινοθήκη, οινοπωλείο, κάβα ποτών)

logithèque

αλλά και *carothèque* (κατάστημα πλακιδίων)

Η πρακτική όμως αυτή οδηγεί συχνά και σε υπερβολές. Έτσι σχηματίζεται ο όρος *sorghologie* από τις λέξεις *sώφρων* και *λέγω* για να δηλώσει παραϊατρικό επάγγελμα, όπως και η λέξη *anaporphose* που είναι συνώνυμη της κομμωτικής τέχνης!

2. Από την αντίθετη πλευρά, η είσοδος πολλών γαλλικών λέξεων στη νεοελληνική γλώσσα υπήρξε αποτέλεσμα αφενός μεν της προσπάθειας των εκπροσώπων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού να μεταλαμπαδεύσουν στην υπόδουλη πατρίδα τους τα προϊόντα της ευρωπαϊκής παιδείας για την ηθική αφύπνιση του Γένους, αφετέρου δε της απόλυτης κυριαρχίας της γαλλικής κατά το ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα, ίσως και μέχρι την περίοδο του Μεσοπολέμου.

Τα γαλλικά δάνεια της ελληνικής κατατάσσονται από μορφολογική άποψη σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) εξελληνισμένα και β) μη εξελληνισμένα. Στην τελευταία περίπτωση περιλαμβάνονται μόνον ουσιαστικά και επίθετα άκλιτα, αφού το ρηματικό σύστημα της ελληνικής διέπεται από αυστηρούς κανόνες κλίσης. Έτσι έχουμε τα ουσιαστικά:

<i>ασανσέρ</i>	<i>ascenceur</i>	(ανεγκυστήρας)
<i>σαμποτάζ</i>	<i>sabotage</i>	(δολιοφθορά)
<i>ρεβάνς</i>	<i>revanche</i>	(εκδίκηση, ανταπόδοση)
<i>σουξέ</i>	<i>succes</i>	(επιτυχία)
και τα επίθετα:		
<i>βεριτάμπλ</i>	<i>veritable</i>	(αληθινός)

μασίφ	<i>massif</i>	(συμπαγής)
νορμάλ	<i>normal</i>	(φυσιολογικός)
οβάλ	<i>oval</i>	(ωοειδής)
μοβ	<i>mauve</i>	(ιόχρους)

αλλά και λέξεις που δεν συναντώνται - τουλάχιστον με την ίδια έννοια - στη γαλλική, όπως π.χ. καλοριφέρ, βουλκανιζατέρ, καλσόν, φερμουάρ, ρετιρέ ακόμη και ελληνικές λέξεις με γαλλική κατάληξη, όπως σαπουνέ (χαλβάς), παντοφλέ (παπούτσια), χιονέ (ύφασμα).

Οι λόγιοι του περασμένου αιώνα προσπάθησαν να εξελληνίσουν κατά το δυνατόν τις ξένες, δάνειες, λέξεις, απορρίπτοντας φθόγγους που δεν θεωρούνται δόκιμοι στην ελληνική και χρησιμοποιώντας λογιότερους φθόγγους που δεν είναι όμως οι αντίστοιχοι ελληνικοί.

Έτσι έχουμε β αντί μπ, δ αντί ντ, γ αντί γκ. π.χ.

<i>bombe</i>	βόμβα	αντί	μπόμπα
<i>moderne</i>	μοδέρνος	"	μοντέρνος
<i>Dumas</i>	Δουμάς	"	Ντυμά
<i>cordon</i>	κορδόνη	"	κορντόνη
<i>galette</i>	γαλέτα	"	γκαλέτα
<i>gardenia</i>	γαρδένια	"	γκαρτένια (βοτανολόγος <i>Garden</i>)

Ανάλογο φαινόμενο παρατηρείται και στα ελληνικά κύρια ονόματα που προέρχονται από επαγγέλματα.

π.χ. Βογιατζής αντί Μπογιατζής
 Τενεκίδης αντί Ντενεκίδης
 Γαϊτατζής αντί Γκαϊτατζής
 Βέης αντί Μπέης
 Βοκάλης αντί Μπακάλης

Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως υπεραστισμός, ως υπερβολική χρήση μιας αστικής προφοράς που δεν ανταποκρίνεται όμως στην πραγματικότητα. Έτσι έχουμε γλασέ (*glace*), γόμμα (*gomme*), μοδίστα (*modiste*), Βερανζέρος (*Beranger*), γαλαρία (*galerie*). Στα νεότερα όμως χρόνια ακολουθείται η ορθή φωνητική απόδοση: π.χ. μπαράζ (*barrage*), αμπαλάζ (*emballage*), ντεμπούτο (*debut*), ντάμα (*dame*), γκάφα (*gaffe*).

Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον νομίζω ότι παρουσιάζουν τα αντιδάνεια της νέας ελληνικής, δηλ. ελληνικότερες λέξεις, οι οποίες υιοθετούνται ενωρίς από τη γαλλική γλώσσα για να επιστρέψουν αργότερα με ξένο ένδυμα στη νεοελληνική.

Πολλές απ' αυτές έχουν εμφανή την ελληνική προέλευση:

σινεμά < *cinema* < *cinematographe* < κινηματογράφος

ταπί (μένω ταπί) < *tapis* < τάπης

καραβέλα < *caravelle* < κάραβος/ καράβι

τελεφερίκ < *telepherique* < *telephore* < τηλέφορος

καρατερίστας < *carateriste* < χαρακτήρας

κορδόνι/ κορδονέτο < *cordon/ cordonnet* < *corde* < χορδή

κορόνα < *courogne* < κορώνη/ κουρούνα

σέντρα/ σεντράρω < *centre/ centrer* < κέντρο/ κεντράρω

σικλαμέν (χρώμα) < *cyclamen* < κυκλάμινο.

Άλλες ανιχνεύονται με κάποια δυσκολία, όπως

πλαζ < *plage* < πλάγιος

καμπάνα (ξενοδοχείου) < *cabane* < καπάνα (κατά τον Κοραή)

βεραμάν < *vert amande* < παραφθορά του αμυγδαλή

αζαλέα < *azalee* < αζαλέος

κανονιέρης < *canonnier* < κάννη,

ενώ άλλες ανήκουν εκ πρώτης όψεως στη σφαίρα της φαντασίας, όπως:

λαμπαντέρ < *lamadaire* < λαμπάς -άδος

πιτι μπερ < *petit beurre* < βούτυρον

καναπές < *canape* < κώνωψ/ κωνωπέιον

μπουτίκι < *boutique* < αποθήκη

Ρολίσε (οστυνομία) < *Police* < βυζ, αποδειξία

λουμίνια (φυτίλια) < *lumignon* < ελλύχνιον

καραμέλα < *caramelle* < *canna + mela* < κάλαμος + μέλι

κρετίνος < *cretin* < *crestin* < *christianus* < χριστιανός

μυσοσotis (άνθος) < *mysotis* < μυς+ους -ωτός (αφτί του ποντικού)

σεζ-λόνγκ < *chaise longue* < *cathedra* < *charegla* < καθέδρα

Στην κατηγορία των αντιδανείων κατατάσσονται, τέλος, και γνωστοί ως επί το πλείστον επιστημονικοί όροι, οι οποίοι προέρχονται από ελληνογενείς γαλλικές λέξεις, όπως π.χ.:

υβρίδιο < *hybride* < ύβρις

φυσιοκρατία < *physiocratie* < φύσις + κρατώ

οικολογία < *ecologie* < οίκος + λέγω

ονυχοφάγος < *onychophage* < όνυξ + φάγος

ηλεκτροβιολογικός < *electrobiologique* < ηλεκτρον + βιολογικός

φυσιοπαθολογία < *physiopathologie* < φύσις + παθολογία

ξηροδερμία < *xerodermie* < ξηρός + δέρμα

υποκινησία < *hyrokinesie* < υπό + κίνησις

ψυχοδισγνωστικός < *psychodiagnostique* < ψυχή + διάγνωσις

Από τα ανωτέρω καταφαίνεται η ανάγκη συστηματικής θεματικής κατάταξης όλου αυτού του γλωσσικού υλικού, με ένδειξη συγχρόνως του τρόπου και του χρόνου εισαγωγής στις αντίστοιχες γλώσσες. Η εργασία αυτή θα αποτελέσει σημαντική συμβολή στη φιλολογική επιστήμη, στη σωστή χρήση του γλωσσικού μας οργάνου και στην προβολή του αστείρευτου πλούτου της ελληνικής που αποτελεί, ίσως, το μοναδικό ασυναγώνιστο εθνικό μας προϊόν στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Δημήτριος Παντελοδήμος

Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Αγίου Νικολάου 8

151 22 Αμαρούσιο

τηλ. και fax: (01) 80.64.109